

Az egyetem válsága avagy a válság egyeteme?
Szollár Lajos egyetemi tanár (Simmelweis Egyetem)
Professzorok Batthyány Köre
Előadás a Professzorok Batthyány Köre Van-e jövője a magyar felsőoktatásnak? c.
konferenciáján
Időpont: 2009. január 24.
Helyszín: Batthyány Lajos Alapítvány konferenciaterme

Az egyetem válsága

Manapság „divat” az egyetemek „válságáról” beszélni. A politika „megmondó” emberei a vélt vagy valódi válság okait kizárólag az egyetem belső világában próbálják fellelni, majd megoldani, holott az egyetem szellemi hatása és társadalmi küldetése egyaránt múlik az egyetemen és az azt körülölelő társadalmon. Az egyetem válsága szinte permanens, a válságos időszakok jóval hosszabbak, azokat csak időről-időre szakítja meg egy-egy rövid „kegyelmi” szakasz, akkor amikor a társadalom és az egyetemek szinergizmusban vannak és egymás felvirágoztatásán munkálkodnak, máskor szakadatlan és hullámzó küzdelem zajlik a tanítás és a tudomány szabadsága és a politikai és gazdasági szabadságjogok között.

Az egyetem történetének néhány mozzanata

A középkori keresztény Európa legmaradandóbb alkotása az egyetem, a közjó szolgálatában álló autonóm intézmény, ahol az oktatás a kutatással összefonódva neveli az új értelmiségi nemzedékeket. Az egyetem egyfelől Universitas Magistrorum et Scholarium, azaz a tanárok és a tanulók egyetemessége, másfelől Universitas Scientiarum, azaz a tudományok összessége. 1000 körül a céhek kialakulásával egyidőben kezdtek létrejönni a középkor városai. Ez teremtette meg a Studium Generalét, a világi oktató intézményt, szemben a jobbra egyházi Studium Particulareval. A Particulare az alapismeretek mellett inkább csak a teológiával, a Generale a teológia mellett a mai értelemben vett filozófiával, bölcsészettudománnyal, később a joggal és az orvostudománnyal is foglalkozott.

Az egyetemek három alapvető ismérve: az autonómia (önigazgatás), a jurisdictio (saját maga bíraskodott saját tagjai felett), a graduatio pedig a fokozatok adományozásának jogát jelenti. A Facultas alatt ma egyetemi vagy főiskolai kart értünk, a szó eredeti jelentése: „lehetőség”, azaz a karon graduáltaknak lehetőséget adott a „licencia ubique docendi”-ra, tehát a mindenütt való tanítás jogára.

A középkor két nagyhatalma az V. századtól uralkodó felfogás szerint a **Sacerdotium** (egyház), és **Imperium/Regnum** (világi hatalom), majd a XIII. század végétől ide sorolják a **Studium**-ot is (tudományok-egyetem); azaz az egyházi és a világi hatalom mellett az egyetem (abban a boldog, régi szép időkben) még a három nagyhatalom egyikéhez tartozott, jóllehet története folytonos küzdelem a másik két hatalmi ággal.

A **humanizmus**, a **reneszánsz** az oktatás megszervezését 1500 táján uralkodói akarattá emelte, az intézményes értelmiségi utánpótlás a „jobb” uralkodók szándékaiban megjelent, és ők erre hajlandók is voltak pénzügyi forrásaikból áldozni. Büszkéek lehetünk arra, hogy a hozzánk mérhető nagy közép-európai egyetemekkel egy időben, - Prága (1348), Krakkó (1364), Bécs (1365), - az 1367-ben Nagy Lajos alapította Pécsi Egyetem jó néhány évtizeden keresztül létezett. Az Óbudai Egyetemet kétszer is (1395, majd 1410) létrehozta Zsigmond és mind a kétszer megkapta a pápai áldást is. Sajnos néhány évtized után ez is elhalt. Mátyás Pozsonyban alapított egyetemet 1465-ben. Az egyetem sarkkővét jelentő két főpap: Vitéz János és Janus Pannonius halála után az egyetem lassan sorvadásnak indult, majd Bécs 1485-ös elfoglalása után Mátyás figyelme és gondoskodása Bécs felé fordult.

Az **angol „egyetemi” modell** szerint diplomához azok jutottak, akik a gentlemanre jellemző műveltséggel kitűntek, és a vitatkozásban szert tettek olyan képességekre, amely alkalmassá tette őket arra, hogy a művelt Anglia képviselőinek sorába lépjenek.

A **reformáció** - a nemzeti nyelv előtérbe kerülésével - jóval nagyobb tömegek számára nyitotta ki az egyetemi vagy felsőfokú képzést, mint a korábbi, szigorúan egyeduralkodó latin nyelv. A reformáció az angol bentlakásos képzés számot elemét átvette.

Az **ellenreformáció** ismét a katolikus egyház fennhatóságát kísérelte meg egyeduralkodóvá tenni.

A 19. század első évtizedében létrejött napoleóni és porosz modellt tartják **az egyetemi oktatás szekularizációja** kezdetének, holott a Mária Terézia által 1777-ben kiadott I. Ratio Educationis már az állam teljes felelősségét hangsúlyozta és az uralkodó közvetlen fennhatósága alá emelte az egyetemet.

A **francia forradalom, majd a napoleóni rend** szigorúan etatista modellt alkotott meg, a hangsúlyt a gyakorlati képzésre fektette, és kitűnő szakembereket képzett a Grand Ecole keretei között. Bevezette az állami versenyvizsgát, a tudományos minősítést, és kimondta azt az alapigazságot, hogy *„semmiféle hatalomnak se legyen meg a joga megakadályozni a tudományos igazságok kifejtését”*.

Az Alexander Humboldt nevéhez kötött **„porosz” modell** a tudomány és az oktatás egységét hangsúlyozta, kevés állami beavatkozással és nagyfokú egyetemi autonómiával.

Az egyetem „eszméje”

A XIX. század elején alakult ki a modern európai egyetem klasszikus „eszméje”, mely 100-150 évre meghatározta az európai, és ezen belül a magyar felsőoktatás „ars poetica-ját”. Vezérelve egy neohumanista műveltségeszmény, modellje a berlini egyetem volt, az európai tudásfilozófiára, Kant, Fichte, Humboldt és mások eszméire alapult.

- „az egyetem a tudomány legmagasabb fokú művelője”. A tudomány lényege pedig az igazság keresése, ezért az egyetem az igazságkeresés tipikus útjait, eredményeit hozza létre, és adja át.

- az egyetem átfogó feladata egy filozófiai alapokon álló tudásrendszer kialakítása és átadása a tanítás során. A tudás azonban nem azonos az információszerezéssel, hiszen Platón - a filozófiában jól bevált - meghatározása szerint a tudás igaz, igazolt vélekedés.

A tudásszociológia megkülönbözteti a teoretikus (szubsztanciális) és a gyakorlatban alkalmazandó (procedurális) tudást. Pszichológusok „klasszikus” és „pragmatikus” tudásról beszélnek, ismeretes ugyanezen kategóriákra az „ünnepi” és „köznapi” tudás kifejezés, mások a „tudni mit” és a „tudni hogyan” kettősségét említik. Nem nehéz belátni, hogy minden foglalkozásban és különösen a hivatásokban - ha olykor eltérő arányban is - mindkét elemnek jelen kell lennie, sőt az orvosképzésben - B. F. Skinner terminológiájával élve - meg kell(enne) találni a tudás, a készség (pl. manualitás) és az attitűd (kb. hozzáállás) kényes egyensúlyát is.

-az egyetem nem szakiskola, nincs közvetlen funkcionális szerepe a társadalom munkaerő-szükségletének kielégítésében. Az általános tudás átadása után ezt a speciális feladatot az egyetem más intézményre hagyja. (E megfogalmazás szélsőséges értelmezésén nyilván túlléptünk a későbbiekben.)

- „az egyetemi tanítás célja az önálló munkára való tanítás”

- a modern egyetem fontos sajátossága az egyetemi szellemi és szervezeti autonómia, mely a külső hatalomtól való függetlenséget és egy átlátható, jogszerű belső szervezeti formát jelent.

- az egyetem mint „úriember”-képző, valamint morális értékekre és tartásra nevelő szerepe.

Érdeemes szem előtt tartani, hogy a **középkori egyetemek curriculumum**a nem csupán a tételes szakmai ismeretanyagot, készségek és attitűdök összességét jelenti, hanem egy teljes

erkölcsi normarendszert, viselkedési mintát, morális elkötelezettséget, valamint e zsinórmérték szerinti életvitelt, továbbá előírja e meggyőződés és tanítás betartásának és hirdetésének kötelezettségét is. Az ideális egyetem olyan, az örök emberi ethoszt hívó, betartó és hirdető értelmiségeket képez, akik hűek a szép, a jó és az igaz antik eszményeihez.

A **professzor a latin profiteor** (hitet vallok) származéka, a tanár attribútuma a szilárd belső erkölcsi törvények, rend, fegyelem és tisztesség, a közérdek egyéni érdek elé helyezése, és a korlátozott kölcsönös bizalom tisztelete, mert társadalmi szerepe csak így teljesebben kiigazán.

- (állami) szolgálatra, hivatásra nevelés, továbbá a nemzetért felelős értelmiségi „elit” képzés.

Eötvös Loránd mondja 1891-es rektori székfoglalójában: *"Igenis az egyetemnek nemcsak tanítani, hanem nevelni is kell. A nemzet fiainak javát bízza reánk, mint ifjakat küldi őket ide, s méltán várja, hogy a körünkben töltött évek után mint férfiak térjenek vissza otthonukba."*

Az értelmiség sokkal több, mint írástudó, mert az írást olvasni, írni és közvetíteni is tudja. Több mint szakértelmiségi technokrata, mert tudja - szakmáján túlmenően -, hogy nemzetének túlélése a közös nyelv, közös kultúra és a közös hagyomány megőrzésén múlik.

- olyan értelmiségiek képzése, akik a politikai hatalomgyakorlás „morális fékjei” is lehetnek (kb. olyasmi, amit Izrael királyai mellett a próféták betöltöttek).

A magyar egyetem(ek) és a hatalom

Mátyás halála után a török megszállás és az ország három részre szakadása hosszú-hosszú időre lehetetlenné tette a hazai felsőoktatás létrehozását. Ezen **Pázmány Péter** esztergomi érsek változtatott, amikor 60 000 Ft. saját vagyona terhére 1635. május 12-én kiadta a kezdetben csak teológiai és filozófiai karból álló Nagyszombati Jezsuita Egyetem alapító levelét. (1667-ben csatlakozott a jogtudományi kar.) Az egyetem igazgatását a Jézus Társaságra bízta, székhelyül az esztergomi egyházmegyében levő Nagyszombat városát jelölte ki. A 60 000 forintot évi 6%-os kamatra Augsburg városának adta kölcsön, e kamatjövedelem az uralkodó további 40 000 Ft-nyi támogatása, valamint a Jezsuita Rend birtokai fedezték az egyetem költségeit.

Mária Terézia azt az elvet vallotta, hogy *"az iskola politicum"*. A hazai oktatásügy újjászervezésére irányuló törekvései során célba vette a három karból álló nagyszombati egyetem kibővítését. 1769 júliusában adta ki adománylevelét, melyben az egyetemet „királyi pártfogásába” vette, vagyis hivatalosan is állami irányítás alá helyezte. Ugyanezen év novemberében uralkodói rendelettel létrehozta a nagyszombati Orvosi Kart. A jezsuiták társaságának XIV. Kelemen pápa által 1773-ban történt feloszlata után Mária Terézia a jezsuiták nagyszombati kollégiumának minden ingó és ingatlan javát az egyetemnek adományozta, és az ezekről szóló donációs levelét 1775. február 13-án adta ki.

1870-ig Pázmány, majd Mária Terézia adományaiból származó birtokok bevétele többé-kevésbé fedezte az egyetem kiadásait. (Volt olyan történelmi periódus, amikor Pestről gyalog el lehetett menni Zágrábig úgy, hogy az ember az úton minden egyes lépésével egyetemi tulajdonú földön haladt át.) A XIX. század végén megindult nagy fejlesztések kiadásai már e bevételekből nem voltak fedezhetőek, ezért - a gordiuszi csomó átvágásával - hoztak egy törvényt: *"Minthogy pedig az állami számszékről szóló 1870. XVIII. t.-c. értelmében az állami segélyben részesülő intézetek számadásai is az állami számvevőség ellenőrzése alá tartoznak, azóta az egyetem költségeihez nyújtott állami hozzájárulás oly módon jut költségvetési kifejezésre, hogy az egyetem összes bevételei és kiadásai az állami költségvetésbe állíthatnak be és a kiadási többletet a kincstár állami hozzájárulásként fedezi. Ily módon vált a magyar állam az egyetemnek, a nagylelkű alapítók bőkezűségével vetekedő jötevőjévé és fejlesztőjévé."*

A XIX. század utolsó harminc és a XX. század első tíz évét átölelő negyvenéves periódus valóban az akkori két hazai egyetem fejlődésének egyik fénypontja. Egy-két kivételtől eltekintve a mai fizikai valójában áll már az a fantasztikus épületegyüttes, amely akkoriban az egész európai művelt tudományos világ csodálattal vegyes irigységét is kiváltotta. Akkor épültek egyetemeink, persze akkortájt a felelős minisztereket Eötvös Józsefnek, Pauler Tivadarnak, Trefort Ágostonnak, Csáky Albinnak, Eötvös Lorándnak és Wlassics Gyulának hívták.

A **Tanácsköztársaság** ideje alatt az egyetemi vezetés fölé politikai komisszárokat, illetve laikusokból álló bizottságokat rendeltek.

A **két világháború között**, Trianon után, a világválság alatt Budapest viszonylagos hátrányba került Szegedhez, Pécshez és Debrecenhez képest. Ez némiképp érthető, hiszen be kellett fogadni a Pozsonyi Egyetemet Pécssett, be kellett fogadni a Kolozsvári Egyetemet Szegedre, és el kellett indítani a IV. Károly és felesége, Zita egyetlen közjogi aktusaként felavatott Debreceni Egyetemet is. A konszolidáció idején a Bethlen-kormányban 1922-1931 között gróf Klebelsberg Kunó kultuszminiszter mondta miniszteri székfoglaló beszédében: „*a magyar hazát ma elsősorban nem a kard, hanem a kultúra tarthatja meg és teheti ismét naggyá*”. A közoktatás soha nem látott mértékű fejlesztése és a kultúrfőlény szellemében egy szűk, de nagy tudású szellemi élet létrehozása és kiművelése volt munkásságának két fő pillére.

Ehhez megkapta – a gazdaságilag igen sanyarú időkben – az éves költségvetés 9-10%-át (ami kb. kétszerese volt a világháború előtti utolsó békeévek forrásainak). Az egyetem eszméjének német orientációjú felfogása szerint Szegedet magyar Göttingenként, Pécsset magyar Heidelbergként emlegette. Tanártársaim képzeljék maguk elé a szegedi Dóm-téri épületegyüttest, a pécsi egyetem szétszórt, de mégis emberhez méltóbb épületeit, a debreceni klinikai tömböt, melyek mind a XX. század 20-as éveinek végén nyerték el mai formájukat. Minisztersége alatt – a Műegyetemmel együtt – már öt egyetem működött a megcsonkított országban. Ismét Klebelsberg Kunó szavai: „*Korántsem arisztokratikus kultúrpolitika tehát az, amely párhuzamosan a magyar nemzet széles rétegei művelődésének emelésével, követeli egy szellemi elitnek tervszerű és szisztematikus kiképzését, olyan emberek nevelését, kiknek magyar a lelkük de európai a tudásuk. ... Kultúrpolitikámnak két vezető motívuma tehát az: emelni a magyar tömegek művelődési szintjét, erkölcsi és szellemi belértékét, fajsúlyát, és ennek a műveltebb nemzetnek olyan vezetőket adni, akiknek a méretei megütik az európai dimenziókat, akiket a nemzet minden téren bizalommal és a siker reményével követhet.*”

A **XX. század második felében** az 1989-es változásokig az egyetemek tényleges irányítása az uralkodó egypártrendszer képviselőinek kezében volt. A II. Világháború után az igazolásokat követő állásvesztések az egyetem nemzetközileg is híres javát (sőt még e tanároknak a leszármazottait is) megfosztotta attól, hogy taníthasson és kutathasson. S ugyanez érvényes a hallgatóságra is, amikor a „nem akarunk orvos-dinasztiákat” jelszó mentén sokakat kirekesztettek, ugyanakkor 50-55 százalékban szabták meg a munkás-paraszt származású, egyébként közöttük is sok, igen tehetséges hallgató bekerülését. Az egészségügy és az orvosi felsőoktatás irányítása egy, a hatalmi hierarchiában igen zárt, korabeli szóhasználattal „szakszervezetinek” mondott érdekcsoport kezébe került.

Ennek szelleméről árulkodik a XX. kongresszus határozatának „önkritikája”: „*a párt- és állami funkcionáriusok jelentős része lebecsülte, vagy még ma is lebecsüli az értelmiséget*”. S azután egy másik, még súlyosabb megállapítás: „*A munkásosztály vezető szerepéről, a munkás-paraszt szövetségről szóló tanítás a gyakorlatban olyan torz értelmezést nyert, mintha az értelmiséget nem illethetné meg a Népköztársaságunk alkotmányában minden magyar állampolgár számára biztosított jogok*”.

S bizony, sokan vagyunk, akik nagyszüleink, apáink, anyáink életéből pontosan tudjuk, hogy ezek mit jelentettek. Az '56-os forradalom utáni megtorlás után immár sokadszor

kökeményen a származás és az „osztályjelleg” szerint szabták meg az egyetemi felvételi szabályokat, és ezt csak 1963-ban törölték el.

A globalizmus és az egyetemek permanens válsága

A múlt század 60-70-es éveinek diáklázadásai a technokrata, üzemgazdaság rendszerű képzést hozta előtérbe, a diák, mint „gazdaságosan megművelendő anyag” került be a futószalag egyik végén a képzési folyamatba, majd a másik oldalon azonosra formázva, csereszabatos munkaerőként került ki onnan.

Az elmúlt 20-30 évben az állammonopolizmus és az egyetemek viszonya a végletekig megromlott. A kialakuló mamutintézmények a szakképzés tömegesedése mellett az elitképzés tagadásához jutottak el; ez mindig a színvonal általános csökkenésével jár; ahogy elértéktelenedik az elemi iskolai bizonyítvány, úgy csökken az érettségi presztízse, és hasonlóan alacsonyabb szintre kerül a főiskolai képzés, maga után vonva az egyetemi diplomák rangjának csökkenését is.

A bajok ott kezdődnek, amikor az általános iskolában és legfőképp a középiskolákban azt plántálják a tanulóifjúságba, hogy a nagybetűs ÉLET számára az iskola kevés olyan ismeretet közvetít, amelynek fontosságát visszaigazolja az élet. Így kiesik a tanulás motivációjából például a magyar történelem és hagyomány, az egyetemes magyar kultúra, a magyar irodalom a versekkel és a memoriterekkel együtt, és folytathatnám, szóval mindaz, ami a tudatos nemzetnevelés tárgya és eszköze.

Ma úton-útfélen államról és lakosságról hallunk. Nép, nemzet és ország szavaink a médiumokban szinte csak pejoratív értelemben kerülnek említésre. Az állam és a lakosság XIX. századi csinálmány, a magyar nemzet országai kifejezés 1395-ben jelenik meg Nagy Lajos törvényeinek szövegében. A nemzet megtartó erejének meghatározott szerepe van egy népcsoport fennmaradásában, ezt pedig a nemzettudat tartja fenn.

Széchenyi István 1835-ben (Hunnia) „*A világ tarka kozmopolitái, az emberiségnek csömörletes örömhősei*” elnevezéssel illeti azokat, akik nevetségessé igyekeznek tenni a nemzeti öntudatot és az azt hordozó nyelvet, mely pedig egy nemzetet megújítani segít.

A nemzettudatot a történelem és a vallás élte, ennek gondolatait pedig a közös nyelv hordozza és a közös kultúra kelti életre. A kultúra a régészek szerint mindaz a lelet-együttes, amelyet nem a természet, hanem az ember hozott létre, a szó teljes értelmében, nemcsak a materiális, hanem a spirituális értelmében is.

A bajok ott folytatódnak, amikor a tudástípusok fogalmi megközelítését szélsőségesen alkalmazzák a tömeg- (gyakorlatias, mesterségbeli tudást adó) és az elitképzésre (tudás orientált „metatudás”). Tagadják a mesterek autoritásán (is) alapuló, tudományos kíváncsiságot, önállóságot és kritikus hozzáállást feltételező „hagyományos” egyetemek dominanciáját, előnyt adva a gyakorlatias, csupán mesterségbeli tudást adó kredit-alapú, folyton változó szerkezetű, a hallgatók önkényes választásán nyugvó blokk-oktatásnak.

Az egyetemek oktatóinak egy része mesterből a termelést közvetlenül szolgáló kutatók seregévé válik, ahol az innováció fontossága és annak gyors piaci megtérülése a meghatározó. A tudomány „kommercializálódik”, a „tudásalapú” társadalomban a diák „fogyasztó”, aki „szolgáltatást” vásárol a tudásipar résztvevőitől, sztrobban a mester-tanítvány viszony.

Hazai felsőoktatási „reformok”

1990 óta a magyar felsőoktatás sorozatos, ám kiszámíthatatlan „reform”-törekvések céltáblája. Az 1993-as felsőoktatási törvény pro forma kinyilvánította az egyetemek autonómiáját. 1994-ben – javarészt amerikai szakértők részvételével – átvilágították a magyar felsőoktatást és sommásan kevésbé hatékonyak, drágának és nem mindenben megfelelő színvonalúnak minősítették. Úgy vélték, hogy nem jó az oktató-hallgató arány, drága a képzés, sőt, sok szakon „túlképzés” észlelhető.

Ezen minősítés – mely nem tekinthető kőbe vésett igazságnak – alapján elkezdődött a felsőoktatás „modernizálása”. Bevezették a hallgatói létszámon alapuló normatív finanszírozást anélkül, hogy a valós költségek elemzése megtörtént volna. Az elosztás a maradékelv alapján történt, a mindenkori éves felsőoktatási költségvetést elosztották – néhány kategóriában – a létszámmal. Ez súlyosan hátrányos helyzetbe hozta a klasszikus, tradicionális „kutató egyetemeket”, hiszen azok háttérintézményeinek fenntartása rendkívül költségigényes, ezt azonban nem tartalmazza a normatív „fejpénz”. Ilyenek pl. az orvoskarok klinikái, az agrár-felsőoktatás tangazdaságai, a tanárképzés gyakorlóiskolái, a műszaki területek tanműhelyei és kísérleti üzemei, a könyvtárak, a botanikus kertek etc. A normatív finanszírozás versenyhelyzetet teremtett az ezredfordulóra 89-re duzzadt felsőoktatási intézmények között, megindult a harc a normatívák elnyeréséért. Új „divatos” szakokat hirdettek meg, a baj az, hogy ezek nem mindig értékteremtő szakok, hanem sokszor csak „értékközvetítő” tevékenységre jogosító képzések.

Az egyetemi autonómia külső sérelmei

A külső autonómia az állam, az oktatási, egészségügyi, agrár és más főhatósági irányítás, az akadémiá(k), a kutatóintézetek, a nemzetközi és hazai pénzügyi világ között okoznak számos konfliktust. Hazai intézményeinket leginkább az állami irányítás szélsőségesen neoliberális indíttatású elképzelései aggasztják.

Az elmúlt évben napvilágra kerültek a magyar felsőoktatás „válságából” kivezető javaslatok:

„A felsőoktatási intézmények gazdasági társasággá alakítandók. Megszüntetendő a normatív finanszírozás és az oktatók közalkalmazotti jogállása; a költségtérítés érje el a valós tandíj mértékét, az oktatók bérét a tandíj fedezze, a rektorok kapjanak szabad kezet a tanárok kiválasztásában és javadalmazásában; a felsőoktatás nem állampolgári jogon járó és mindenkinek hozzáférhető közszolgáltatás, hanem csupán a társadalom kisebbik hányada számára elérendő, életre szóló nagybefektetés, melynek haszna egyéni; szét kell választani a gazdasági és oktatási irányítást, tarthatatlan a gazdálkodás önállóságát is tartalmazó autonómia korlátlan értelmezése; a gazdálkodást megalapozó stratégiai döntések a tulajdonos(ok) képviselőiből állót „fenntartók tanácsa” kezében vannak.”

Pedig az Alkotmány még mindig úgy szól, hogy képességei alapján mindenki számára hozzáférhető a közép- és a felsőfokú oktatás. Nem arról van tehát szó, hogy anyagi képességei, hanem szellemi képességei alapján!

Lásd: 70/F. § (1) *A Magyar Köztársaság biztosítja az állampolgárok számára a művelődéshez való jogot.*

(2) A Magyar Köztársaság ezt a jogot a közművelődés kiterjesztésével és általánossá tételével, az ingyenes és kötelező általános iskolával, képességei alapján mindenki számára hozzáférhető közép- és felsőfokú oktatással, továbbá az oktatásban részesülők anyagi támogatásával valósítja meg.

A Magyar Országgyűlés 2008. decemberében - önálló képviselői indítványra - módosította a felsőoktatási törvényt. Az indoklás szerint a magyar felsőoktatás „modernizációját” a „versenyképesség” növelésével kívánja megvalósítani, mert így kerülünk közelebb a tudásalapú társadalomhoz, az európai tudástérséghez, most a „színvonalközpontú” oktatás megteremtése van napirenden etc.

Az ehhez megteremtett új eszközök:

- A vállalkozási szabadság lehetőségének megteremtéséhez az egyetemek gazdasági társaságokat hozhatnak létre;
- a vagyongazdálkodási jog bővítésére az intézmény oktatási, kutatási és szolgáltatási tevékenységéhez szükséges állami vagyon ingyenesen átruházandó;

- Az intézményi működés hatékonyságának növelésére ezentúl a Gazdasági Tanács a Szenátus elé terjeszti (az eddigi véleményezés helyett): a teljesítmény alapján differenciáló jövedelemelosztás elveit; a kötelezettségvállalás és a vagyongazdálkodási tervét; a felsőoktatási intézmény tulajdonában lévő ingó – ideértve a szellemi termékeket – és ingatlanvagyon hasznosítását, elidegenítését; a felsőoktatási intézmény szervezete, szervezeti egysége létesítését, átalakítását, megszüntetését; a kutatási programot; az intézmény vállalkozási tevékenységével összefüggő ügyet; véleményezi az intézmény kutatási-fejlesztési-innovációs stratégiáját.

A vállalkozási formában (is) működtethető egyetemi gazdasági társaságok minden bizonnyal sokak számára vonzóak tűnnek, hiszen az innovációs tevékenységek rugalmasabb számviteli rendben működhetnek, megszabadulva a költségvetésből gazdálkodó szervezetek törvényi béklyóitól. Ugyanakkor sokunk figyelmét elkerülte, hogy nem csak a felsőoktatási törvényt módosították, hanem a költségvetési szervek gazdálkodásáról szóló törvényt is, melyben megjelent egy tekintélyes fejezet „közfeladatok gazdálkodó szervezetben való részvétellel történő ellátása” címmel.

Árulkodó az állami felsőoktatási intézmény tulajdonjogának átruházása is. A módosítás a Gazdasági Tanács javaslattevő hatáskörébe helyezi ennek felvetését, a miniszter előzetes engedélyéhez köti, majd felsorolja, hogy a befolyt összeg mire használható fel. Az OM hivatalos tájékoztatója szerint a felsőoktatásban az elmúlt két évben 78 milliárd Ft-os beruházás és fejlesztés történt, ebből 71 mdFt PPP konstrukcióban, a következő két évben pedig újabb 80 mdFt-os – európai támogatással – további építkezéseket terveznek. Ez egyfelől jó dolog, hiszen új, jóminőségű kollégiumi férőhelyek épültek, új oktatási épületek születtek, azonban maga a PPP finanszírozás igen drága. Egyetlen átlagos példa (a pontos számok az üzleti titok körébe tartoznak, azonban közszájon forognak) ha a beruházás értéke 100 Ft., akkor 20 év alatt a bérlő egyetemnek legkevesebb 300 Ft. bérleti díjat kell fizetni, hiszen a tőkeadó tulajdonos, a kivitelező, továbbá a működtető „háromszöge” mind a befektetett összeg busás megtérülésében érdekelt.

A legtöbb szerződésben az szerepel, hogy a bérleti díj felét az egyetem, felét az állam állja. Két éve úgy tudtuk, hogy az egyetemek ingatlanjai állami tulajdonba kerültek, az egyetemek pedig ezt visszabérlik az államtól, és azokért ún. használati díjat fizetnek. A törvénymódosítás értelmében azonban az állam megvált a tulajdontól, így nincs kötelezettsége a PPP bérleti díj állami részének törlesztésére, ezzel kényszereladásba sodorhatja az egyetemeket, ami óriási veszély és beláthatatlan következményekkel járhat, pl. a körülmények romlása miatt megcsappan a hallgatói létszám, ugyanakkor az új kollégiumok bérletét akkor is fizetni kell, ha azok üresen állnak.

E reformok gazdaságfilozófiai alapjai szélsőségesen neoliberálisak: szűk állami kiadások, minden állami feladatkör magánosítása, amely a családokat és egyéneket teszi felelőssé az iskolázásért, egészségbiztosításért, nyugdíjakért. A társadalombiztosítás tervezett felszámolásáról naponta hallunk. De hallunk a felsőoktatásról, a közoktatásról valamennyi gondjával együtt, és rövidesen sajnos hallani fogunk - hacsak valami nem történik -, a nyugdíjakról is.

Sokszor halljuk hivatalban levő politikusainktól, hogy egy országot is úgy kell vezetni, mint egy részvénytársaságot. Milton Friedman (a neoliberális gazdaságpolitika atyja, akinek szélsőséges nézetei szemmel láthatóan meghatározzák a hazai reformelképzeléseket) írja 1962-ben: *„Kevés fejlődési irány tudná úgy aláásni szabad társadalmunk alapjait, mint annak az alapötletnek az elfogadása, hogy a vállalati vezetőknek azon kívül, hogy részvényeseik számára a lehető legtöbb pénzt biztosítsák, más szociális felelősségük is van.”* Hát a bölcsnek ennyi elég is.....

Az egyetemek autonómiájának belső sérelmei

Az egyetemek belső autonómiájának veszteségei és nyereségei, az egyetem-akadémia, egyetem-karok, karok-diszciplínák, oktatás-kutatás, tanítás-nevelés vitáiban, érdekellentéteiben és olykor hasznaiban nyilvánulhat meg.

A hazai egyetemi integráció számos új problémát vetett fel: a karok alkotják az egyetemet vagy az egyetemnek – ha akarja – vannak karai stb. Az oktatáshoz szükséges intézmények pl. klinikák vagy agrár-műszaki gyakorlólhelyek kvázi önálló gazdálkodású centrumokat hoztak létre, a többi kar ugyan szeretett volna e viszonylag nagy – ám más rendeltetésű – forrásból részesülni, ugyanakkor a veszteségek terheit nem vállalhatta.

A belső autonómia sajátos vetülete az egyetemi adminisztráció (ma már menedzsment) és az oktató-kutató (akadémiai) szféra közötti elvi és gyakorlati ellentét mind a stratégiai irányítás, mind a mindennapi működés területén. A menedzsment a professzorok e tárgyú alkalmatlanságával igazolja túlburjánzását, az akadémiai szféra pedig díszes, de a fundamentumot adó fa erejét szipolyozó „fagyöngy” alakzatot lát a különböző igazgatóságok túltengésében és a sokszor öncélú direktívaiban, hihetetlen energiákat felemésztő intézkedéseinek, kimutatásainak, jelentéseinek etc. áradatában, hiszen ezek a fontos alaptevékenységtől vonnak el onnan majdan hiányzó energiákat s nem utolsósorban tetemes pénzügyi forrásokat.

A felsőoktatási törvényben a Kar mint olyan, egyetlen helyen szerepel.

30§ (2): „A felsőoktatási intézmény oktatási és kutatási szervezeti egységei különösen: a kar, a tanszék, az intézet, a botanikus kert, a klinika, a kutatóintézet, a kutatócsoport, a tangazdaság.” majd az ezen egységek létének és működési meghatározását az egyetemekre bízta. Ez lényegében azt jelenti, hogy pl. az orvoskar esetében az oktatási, kutatási, gyógyítási ügyekben döntéseket nem a legmagasabban kvalifikált szakmai testület hozza meg, hanem az e tekintetben többségében laikus Szenátus. Az elfogadott módosítás a Szenátus jogait is csorbítja, mert kezdeményező és érdemi vezetői helyzetbe hozza a még inkább laikusokból álló Gazdasági Tanácsot.

A Professzorok Batthyány Köre 2007-ben az Alkotmánybírósághoz fordult, hogy „lehetőség szerint állapítsa meg, hogy a jogalkotó a 2005. évi CXXXIX. Törvény (Felsőoktatási Törvény, FTv) újraszövegezése során nem vette figyelembe az Alkotmány 70/G § (2) pontjának azon rendelkezését, miszerint „Tudományos igazságok kérdésében dönteni, kutatások tudományos értékét megállapítani kizárólag a tudomány művelői jogosultak.” – és ezen mulasztásával alkotmányellenes helyzetet idézett elő, mind a törvény, mind egy sor kormány- ill. miniszteri hatáskörbe utalt döntés vonatkozásában. Kötelezze az Alkotmánybíróság a törvényhozást, hogy a Felsőoktatási Törvény módosításával gondoskodjék az Alkotmány 70/G § szerint biztosított tudományos szabadság, egyetemi és felsőoktatási autonómia törvényes rögzítéséről, mégpedig mind a hatóságok és az intézmények közti hatáskörmegosztás, mind az integrált intézmények és azok egyes szaktudományt képviselő részlegei (karok) vonatkozásában, mind a testületek és az egyes oktató-kutató tudósok autonóm szabadságai vonatkozásában.”

Jelen sorok írójának meggyőződése, hogy az állami egyetemek működtetése, a képzés minőségének biztosítása állami feladat, mert csak így várható el az ország lakosságát majdan ellátó szakemberek kellő színvonalú szakmai tudása. A magán vagy intézményes tőkebefektetés vélt piaci feltételeinek megteremtése illúzió, és – úgy tűnik – csak elfedi az állam kivonulásának szándékát. A bújtatott „privatizációs” átengedés alapjaiban rengetheti meg a magyar felsőoktatást, így annak törvényi elrendelése súlyos történelmi felelősség.

Az újkori európai egyetemek mértékadó dokumentuma az egyetemek rektorai által 1988-ban elfogadott Bolognai Charta, mely így fogalmaz: „az egyetem autonóm intézmény, ahol a kutatási és oktatási tevékenységnek minden politikai, gazdasági és ideológiai hatalommal szemben függetlennek kell lennie”.

Talán nem túlzás azt állítani, hogy ha a korábban leírtak megvalósulnak, akkor Magyarország gyakorlatilag felmondja a Bolognai Chartát.

Egyetemeink „versenyképessége”

A bolognai folyamat öt alapelv érvényesülését célozza meg: összehasonlító végzettséget jelentő diplomák; kétciklusú, lineárisan egymásra épülő egyetemi képzés; nemzetközileg is értelmezhető, átjárható kreditrendszer; nemzetközi szintű oktató és hallgató csere; európai érvényű minőségi garanciarendszer. Ezen törekvésekből a hazai orvoskarok már négyet megvalósítottak (a karok egybehangzó álláspontja szerint az orvos- és fogorvosképzésben az egyciklusú, osztatlan egyetemi képzés fenntartandó), amit mi sem bizonyít jobban, mint az, hogy a 2008/2009-es tanévben például a Semmelweis Egyetemen a hallgatók 20%-a (10.430 hallgatóból 2103), míg az orvoskaron a hallgatók 44%-a (3357-ből 1497) idegen nyelven (angol 70%, német 30%) tanuló 5 kontinens 62 országából érkezett külföldi állampolgár. Hasonló a helyzet a nem budapesti orvoskarokon is, az idegen nyelven tanulók aránya rendre: Debrecen: 45%; Pécs: 49% és Szeged: 37%. Magyarországon a jelen tanévben a négy karon összesen mintegy 10 000 orvostanhallgató tanul, ennek 54%-a magyarul, 44%-a (!) pedig angolul vagy németül. 1200 fő a német náció létszáma, félszáz-félszáz körüli az izraeli és a norvég kolónia (Norvégia –állami finanszírozással- Magyarországon taníttatja éves orvos szükségletének 80%-át!), több százra rúgnak az Iránból, Svédországból, Görögországból, Ciprusról stb. érkezettek.

Az európai csatlakozást megelőző, 2002-es ún. TAIEX akkreditáció látogatóbizottsága majd határozata a magyar orvosi és fogorvosi diplomát egyenértékűnek minősítette az európai diplomákkal, ugyanolyan jogokkal, mint amelyek a többi tagállamban érvényesek. A Német Orvosi Kamara szerint a hazánkban tanult-végzett német doktorok a legnagyobb arányban szerepelnek az első megjelölt álláshelyen „elkeltek” között.

A versenyképesség másik eleme a publikációs tevékenység minősége, helyünk és szerepünk a világ tudományos teljesítményében. Erre most nem térünk ki részletesen, az érdeklődők figyelmét azonban felhívom a Magyar Tudomány 2008. évi 8. számában megjelent két összeállításra (976., ill. 989. oldal). A röviden vázolt tények alapján halkan kérdezem: tudják-e a nagy „reformátorok”, hogy mit beszélnek? Vagy nagyon is tudják?

Sok-e a felsőoktatási intézményünk?

A 2000 körüli integráció létrehozott nagy, sokkarú egyetemeket, ugyanakkor felsőfokú intézményeink száma a korábbi 40-45-ről 71-re emelkedett. Időről-időre felbukkan egy-egy javaslat, mely szerint ezek számát 25-30-ra kellene csökkenteni. Az állami egyetemek száma 18, nem állami egyetem 7 (ebből 5 egyházi), állami főiskola 12, nem állami főiskola 34, ebből 22 egyházi, tehát az állami intézmények száma éppen 30. Adós marad az elképzelés azzal, hogy milyen módon lehet a nem állami intézmények fenntartóit arra kényszeríteni, hogy azok működését megszüntesse?

Sok-e a felsőoktatásban tanuló hallgatók száma?

Az egyik – sokat hangoztatott – nézet szerint a modern kor követelményei szinte mindenkitől megkövetelik a felsőfokon tudást, valamely szinten (felsőfokon szakképzés, bachelor, master, doktor) és majd a piac eldönti, kikre, milyen képzettséggel van szükség. Ez szükségszerűen együtt jár – a nagy számok miatt – a színvonal csökkenésével, a diplomák viszonylagos elértéktelenedésével, ugyanakkor a tanintézmények „felszívják” a huszonéves korosztályokat és csökkentik a munkanélküliséget.

A másik vonulat kijelenti, hogy igazán csak az arra érdemeseknek kell egyetemet végezni; egy jobban gyakorlat-orientált szakmai képzést megcélozhatnak a főiskolák. Ehhez vissza kellene állítani a korábban méltán híres gimnáziumi képzés színvonalát, jobbára csak

azok számára, akik egyetemi/főiskolai képzésre vágnak, és arra képességeik alapján alkalmasak is. Ugyanakkor aggasztó a szakemberek hiánya, tehát lenne igény a mára szinte elsorvadt szakmunkás ill. technikus képzés újrateremtésére. Ez egyben sok ifjú ember és családjaik óhajával is egyezik, akik minél fiatalabban szeretnék méltó pénzkeresetet adó, megbecsült, „kétkezi” foglalkozáshoz jutni.

Magára valamit adó országnak és kormánynak közép- és hosszútávú tervezés alapján felelősen dönteni kell a két lehetőség arányai között, és oktatási rendszerét ahhoz kellene igazítani. Ennek kevés nyomát látjuk.

Sok-e vagy kevés a leendő magyar orvos?

Újra és újra felbukkan a nagy ötlet: a négy orvost képző helyből elég lenne akár kettő is vagy legfeljebb három, döntsék el maguk az érintettek, melyik maradjon! Magyarországon 2007-ben az orvosok országos nyilvántartásában 35 763 orvos szerepelt, a dolgozó orvosok száma 32 202. A férfi-nő arány 47:53%. Az aktív orvosok közül 61 év feletti 2647 fő, 66 év feletti 558 fő, 71 év feletti 63 fő. A betöltetlen (üresen maradt, engedélyezett) orvosi állások száma közelít a 2000-hez (ez az összes álláshely 6 %-a!), míg a szakmák által bejelentett üres álláshelyek száma mintegy 1700, ha a részállásúakat is betöltenénk, akkor 3000.

Az, hogy a helyzet ma még nem fordult drámaira, az enyhíthette, hogy az elmúlt 10-15 évben legalább 3-4 évfolyamnyi, határainkon kívüli, magyar anyanyelvű, idevándorolt doktor diplomáját honosítottuk. Ez tragikus az otmaradt népesség ellátása szempontjából, a mi gondjainkra azonban csak átmeneti megoldás, mert a „magyar” diploma és szakképesítés birtokában legtöbbjük még nyugatabbra továbbáll.

A szakmánkénti orvos-ellátottságot a regionális szakorvos-megoszlás szempontjából is elemeznünk kell akkor, amikor javaslatot teszünk a fejlesztésre, vagy éppen restrikcóra. Az orvosszám meghatározásakor komolyan mérlegelendő a kormegoszlás, amely több szakmában olyan, hogy 4-5 éven belül a szakorvosok harmada nyugdíjazás folytán kikerülhet az aktív ellátó rendszerből. Nincs pontos adatunk arra, hogy végzett orvosaink mekkora hányada hagyta el az országot, és a jobb jövő reményében vállalt külföldön munkát. Egyes becslések 1500-2000 körül számról adnak hírt.

A 32 ezer körüli orvos évi „természetes fogyása” kb. 450 fő. Magyarországon a 4 orvost képző karon az utolsó 8 év átlagában évente kb. 750 fő végez, ezek közül kb. 15 %-a nem gyógyító jellegű munkakörben helyezkedik el. (Egyes felmérések szerint a doktorok negyede, a MOTESZ szerint 20-30 %-a, az egyetemek tapasztalatai szerint 18-22 %-uk nem a betegellátásban vesz részt, hanem pl. kutató-intézetek, elméleti tanszékek, eü. főiskolák alkalmazottjaként dolgozik vagy orvos-látogató lesz.)

Az utóbbi 10 évben mintegy 600-650-re tehető évente a szakorvosképzésbe léptettek száma és 550-600 (a diploma átvételét követő 5-6. évben) szakképesítést szerző orvosok száma. Mindebből az következik, hogy a természetes fogyást, a jóval nyugdíjkorhatár felett dolgozók kiváltását, a betöltetlen állások megszüntetését, valamint az esetleges többletigényt a jelenleginél jóval nagyobb létszámú orvosképzés képes csak kielégíteni. A négy orvost képző kar dékánjainak 2005. évi állásfoglalása szerint évi 1200-1400 friss diplomás avatására lenne szükség ahhoz, hogy ne szembesüljünk tragikus szakemberhiánnyal. A mai döntés helyes vagy helytelen voltáról legkorábban 10-12 év múlva, a szakorvosok önálló munkába állásának idején tudunk majd hitelesen meggyőződni.

Rövid történeti áttekintésünkben láthattuk, hogy voltak olyan időszakok (akár a XIX. század első felére, akár a XX. század második felére gondolunk), amikor a politikai hatalom az ideológiai ellenőrzés fegyverével próbálta sakkban tartani a szellem világát. A Studium mindig is őrlődött a Sacerdotium (egyházi hatalom) és az Imperium (világi hatalom) között,

most, a XXI. század elején elérkeztünk volna oda, hogy a mindent eluraló piac és profit jegyében nincs hova menekülni a Monetarium elől?

Ha felelős politikusaink megkérdeznének bennünket, elmondhatnánk nekik, hogy kétféleképpen hagyhatnak maradandó nyomot maguk után, vagy példát merítenek az emlékezésben említett valóban felelős, építő elődök törekvéseiből, vagy Herostratosként vonulnak be a történelembe, aki pusztán azért gyújtotta fel Artemis szép templomát Ephesoszban, hogy neve fennmaradjon az utókornak.

Kedves Professzortársaim, mindezen tegnapi, mai és valószínű holnapi megpróbáltatásaink során se veszítsük el hitünket és meggyőződésünket, gondoljunk szüleink, majd mestereink, példaképeink szelíd szavaira, leljük örömünket gyermekeink és tanítványaink tiszta arcában és fénylő tekintetében. A hazai egyetemek történetének századai olyan alapot adhatnak, mely saját szilárdságunkkal és kikezdhetetlen erkölcsi tőkénkkel megerősítve tovább éltetheti méltán híres iskoláinkat.

Akik még hiszünk, kíséreljük meg visszaállítani a mives, tudományos alapokon álló, magas színvonalú oktatást végző egyetemek megbecsülését; a piaci alapú, az érdekelvűséget az értékelvűség elé helyező vonulattal szemben a hivatásra felkészítés mellett a nemzetért is felelős értelmiséget képezzünk, akik kellő alázattal tovább építhetik a dolgok természetes rendjéből fakadó, az egyetem létének alapját és jövőjének zálogát képező mester-tanítvány viszonyt!